

„A modern művészet arra törekedett, hogy tudatosan elkerülje a megítélés, osztályozás és felbecslés hagyományos kritériumait, amint elkezdett olyan új formákat megjeleníteni, amelyeknek nem voltak előképei, azaz hiányoztak azok

a minták, amelyekhez ezeket a formákat mérni lehetett volna.” (Boris Groys: *Bevezetés az antifilozófiába* – Martin Heidegger)

68 Mátyóki Endre

SzóKép

A Mozgó Világ viszonya

a vizuális költészethez,

1975–1983

PREAMBUMM

1983 októberében a *Mozgó Világ*ban megjelent Fábíán László *Egy metafora tartományai* című tanulmánya. A metafora a

költészet, és amire vonatkozik: a kép (*Ha ezek után a költészet szónál kötnénk ki, akkor viszont csakis metaforaképpen használhatnánk, FL*). Mizek után???

Fábíán rögtön a bevezetőben, és aztán az összegzésben felsorakoztat néhány irányzatot, eljárást, megközelítést, módszert, amelyek a vizuális költészet modern kori történetében szerepet kaptak: absztrakt költészet, abszolút költészet, experimentális költészet, konkrét költészet, térbeli költészet, poéme-affiche; képvers, fonikus költészet, poesia pop-creta, poem-painting, poesia technologica, body poetry, poemi cromatici, point poéme, Lautgedicht, poéme mecanique, poéme-objet; lettrizmus, szignalizmus, glogoizmus, dimenzionizmus; betűsztaffázs, roncsolt szöveg, szövegkép, verskép, betű mint jel, kép-szöveg analógia... Tegyük hozzá: ennél sokkalta több jelölőszó került forgalomba az idők során. A novemberi, a 11. volt a *MV* utolsó száma. Abban már nem volt képvers. Előtte sem sokszor.

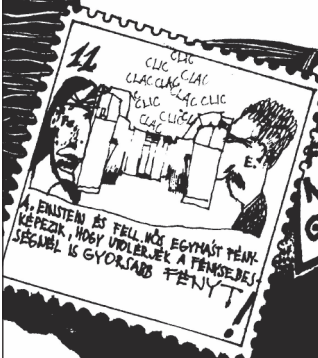
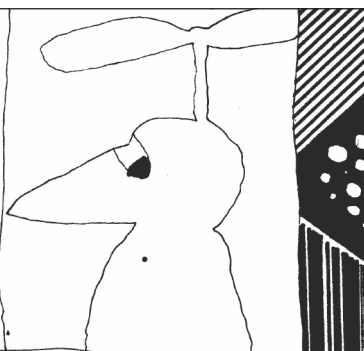
A Mozgó Világ a maga – nevezzük így – radikalizmusát nem az avantgárdból származtatta. A korszak sem, amelyre pedig a magyar értelmiség egy része radikális magatartásokkal reflektált. Ekként az irodalom sem, amelynek egyetlen magyar avantgárd-előképe Kassák volt, s tőle sem, például, a *Világanyám*, hanem *A ló...*; s maga Kassák is messze a periférián, noha halála előtti életműkiállítása és a Kassák Múzeum megalapítása (1976) óta a mindenkor „szakadárknak” lett volna mivel szakítaniuk... (Tamkó Sirató, Palasovszky Ödön, Barta Sándor és a többi egykori lázadó még itt, a kültelkeken sem kapott parcellát).

Akkor már e cikk szerzője volt a versrovat vezetője. És kevésbé markáns radikalizmusomat én sem az avantgárdból, legkivált nem annak nyelvi/formai kísérleteiből eredeztettem. Sokkal inkább a népi írók széles és zűrzavaros

Új Forrás 2017/3 – Mátyóki Endre: SzóKép
A Mozgó Világ viszonya a vizuális költészethez, 1975-1983

KÖLTŐI KÉP

2 KÉP
SUG

FELKÖTÖTT ATLÁTSZÓ, ILLATOKKAL
N SZEM KIBONTAKOZÓ LENYEG, SU
GON GÁRZIK, FELKÖTÖTT ERZELMEK
PERSELYEIBEN SZEM-MOSTA HALOK
ÉGETŐ GONDOLATOK VÁRAKOZNA

2003 VUGYUÁRNIA
VAN, NHA
NINCS

mozgalmának szellemi magatartást, ethoszt sugárzó teljesítményéből. És nagyon zavart, hogy nem értem, miért ragasztjuk Zalánnaal éjhosson át a papírkollázsokat a panel padlóján, miért válogatjuk Géczivel napokig a ron-
tott xeroxokat, a Fiaatal Művészek Klubjában pedig hangköltészet cím-
szó alatt miért kell artikulálatlan üvöltést hallgatnom. Elmentem hát 71
Fábián Lászlóhoz, aki korábban volt felforgatóan modern író, mint 'a
Péterek' (*Hazatérő lovam körmén virágos rét illatát hozza, avagy furcsa görcs
a torokban*, regény, 1976), és ismerte a század modern képzőművészetét –
hogy rákérdezzek az avantgárdra... És nyolcvanhárom októberében megje-
lent a tanulmány.

A *Mozgó Világ* decemberre megszűnt, én pedig képletesen is, valóságosan is ezzel a számmal a táskámban kezdtem el Közép- és Kelet-Európa tereit járni a mindenkori radikális, kísérletező, a nyelvi paradigmát újra- és újraértelmező irodalom nyomában.

PRE

A „kádári konszolidációt” teljes egészében az ideológia hatotta át, a változás igénye is ebben a virtuális térben öltött alakot. Lassú, organikusnak látszó folyamatok a reform világi égboltja alatt: ez volt az értelmiségi eszmény netovábbja. A radikalizmus, nevezzük váltig így, a folyamatok fölgyorsítását sürgette, nézőpontváltásokat, súlypont-áthelyezéseket a rendszeren belül. Ebbe a folyamatba a radikális rendszerkritika, új rendszerek vizsgálata, képvisellete, működtetése nemcsak a politika vagy az ideológia nívóján volt lehetetlen, de a 'köz-
lés/befogadás' értelemben használt nyelv szintjén is – és a mi szempontunkból ez a fontosabb. A forma, a szerkezet, a jel ebben a szellemi közegben nem tudta áttörni a tartalom grammatikai falát, nem tudott más tartományok felé terjeszkedni. Az a radikalizmus, mely a formát, a jelzést, a jelképzést, tehát a jelentésalakulást teszi kérdésessé, hártja vagy utasítja el, kínál helyette más rendszert, a magyar irodalomban nem kapott, és nem is harcolt ki magának teret. Nem volt erő a teoretikusok térfelén sem, ami ezt a változást kikényszerítse, és az írók oldalán sem, hogy az elmélet-szerzőket teóriáik felülvizsgálatára késztessek. Ha a radikális formaújítás, mint szükséglet vagy követelés meg-megjelent mégis az irodalmi térben, tanácstalanság, közöny, de legkivált ingerült értetlenség fogadta. Éveken át a korszak kulturális életének egyik zászlóshajóján, a *Mozgó Világban* is.

A prózában és a szövegrecepcióban kevésbé; Esterházy, Nadas, Hajnóczy, Spiró György, Lengyel Péter, valamint az egy ütemmel később jelentkező Krasznahorkai éppen a prózanyelv és -forma gyökeres átalakításával teremtettek új, a grammatika tartalmi síkjából kilépő jelentés-struktúrákat, és a kritika, az értelmezés követte, mi több, ösztönözte a folyamatokat. Igaz,

a hagyomány ezúttal közelebb volt: Mészöly Miklós közvetlen kortárs az irodalmi életben, Ottlik *Iskolája* pedig akkorra válik igazán *jelenvalóvá*. És a háttérben már néhány esztendeje működik a Németh G. Béla-iskola a zene, a képzőművészet és a filozófia modern kori összekapcsolásának, követ-

72 kezésképpen a tér-idő-struktúrák analizésének folyamatos gyakorlataival (az új próza első értelmezői nagyobb részt innen kerültek ki).

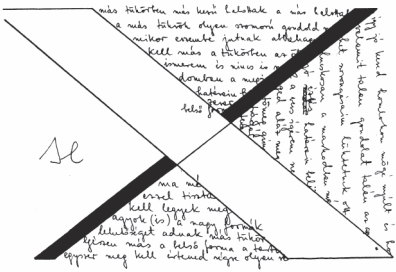
Ehhez az átlényegüléshez képest a költészet nem kínált formai, nyelvi értelemben újdonságokat. Amit pedig kínált, kínálhatott, azt a folyóirat vagy nem igényelte, vagy nem fogadta be. Tandori Dezső például az Ottlik Gézát köszöntő összeállításon kívül nem szerepel a lap szerzői között, noha képvisei (*tandoritípiák, ideogrammak, rajzok*) ekkorra már – igaz, a stúdiók, klubok, kiscsalók világában – ismertek voltak, művészekre, művekre reflektáló szövegeit pedig a *Mozgó Világ* születésével egyidőben kezdte publikálni... Az okokat számba lehetne venni, máskor, máshol. De a legfajtyosabbak közt két szempont biztosan szerepel: az értékválasztás bizonytatansága, illetve az, hogy a megújulást a szerkesztőség más műnemekben magabiztosabban, okszerűbben tudta, akarta szorgalmazni.

Amit befogadott, az az aktivista hagyományból származó képvise volt, és a – Zalán Tibor által hosszúversnek elnevezett – neoavantgárd eposz (Juhász Ferencsel a háttérben) . Ám ezt az új műfajt is következetlenül: Géczy János egészen más tradíciókra – köztük Ion Barbu *Másod-játék* című kötetének „matematikai szimbolizmusára” – épülő *Vadnarancsok* versciklusából mindössze néhány sornyi részt közölt (a teljes ciklust a szerző csupán különnyomatként tudta Veszprémben publikálni).

Az igazsághoz azonban hozzá tartozik, hogy Margócsy István szerkesztése idején a versrovat elmozdult egy új paradigma, a *nyelvkritikus költészet* felé – ennek bázisa az *Újhold* lírájából, különösen Nemes Nagy Ágnes életművéből ismert objektív költészet volt. Lényege pedig az elmozdulás a szójelentéstől a *mondat* jelentése felé, tehát a szintaxis irányába. Azonban néhány, később idézendő Ferencz Győző-vers közlésén túl a szerkesztőnek nem volt mozgástere... Még szorosabban tartozik az igazsághoz, hogy Marno János költészetének folyamatos és szinte kizárólagos képviselővel a *Mozgó Világ* a lírában is felmutatta a radikális változás iránti fogékonyságát – noha ehhez a változáshoz nem társult kritikai-teoretikus recepció.

AM

A *Mozgó Világ* kimondatlan ideája a térhódítás volt. Pontosabban: a fokozatos térnyerés a szinte minden intézményre kiterjedő pártállami ideológiával, az ideológia által uralt kulturális intézményrendszerrel szemben. Reménytelen vállalkozás – lett volna, ha a folyóirat szerkesztői ezt a háttér-programot a teljesítés leghalványabb reményében akarták volna végrehajtani. Ellenkezőleg:

az ötödik ágyban párnák közt
 lovak robajló patája alatt   csontjai ropognak   ápolónők rizesz
 húsa ring a horizont fölött   hát igen hát igen   hívná őket vala
 éjszaka lerokad magából   k kel ma gába kik   ericsek sár gálya
 hát igen hát

áldotam: (el szívünkől a legfontosabb embereket ilyenkor)
 a leghosszabb éjszaka következik

mindig a leg kellene mikor nem
 a lélek ..... az értelem ..... vetkőzik
 még így is

denevérek sötét vérében áznak a tornyok
 ((nincs már sok hátra s ez beh jó is GODom my (kacsa)máj is (vér)iz
 tente bab i tem))

légy boldog mondta mert már fem
 reménytelenül boldogtalan voltam

fejemben a hangok
 a harangok a temetések LÉGY BOLDOG

pedig csak a légy boldog
 és a leghosszabb éjszakán még megtalálhatom
 egy szorosban van amit már soha de akkor

elég volt
 elég volt a talajmenti kurvából
 fülükből kihajtanak a csalánok

magasabb szárnyalással a vaginák fölött*

s ez így van rendjén

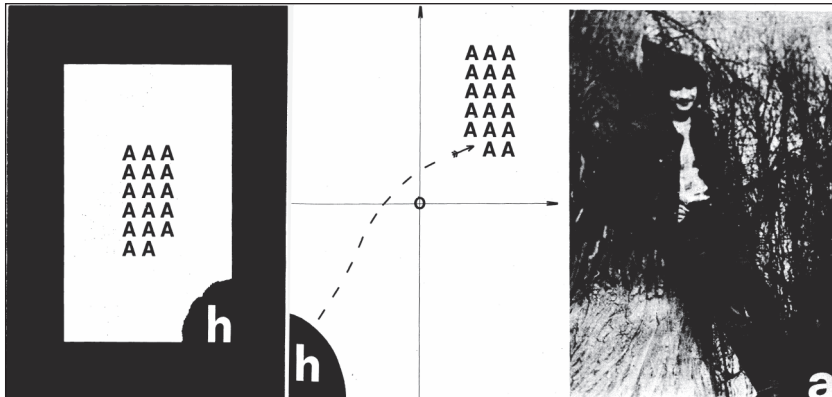
v a ginának tejfőlős a szája
 gyermekkor gyurmák

kőr - - - - kúria hol a postáskiszasszony s az egész falu kúria
 (kúrta kocsmá)

áldott tehénganyé-gyermekkor(ó)

* CSM - MZ-bez, mikor elhazároltuk magunkat Nagyszentmiklósra

Új Forrás 2017/3 – Mányoki Endre: Szökép
 A Mozgó Világ viszonya a vizuális költészethez, 1975-1983

a lap számról-számra, hónapról hónapra működött, nyolc éven át valójában a túlélést gyakorolva. Merészségét és következetességét a távlat *hiánya* garantálta. Téglánként, ablakonként és lépcsőfokonként épített olyan házat, amelybe beköltözni a legcsekélyebb esélye sem volt. Egyszersmind ezért, a célképzet hiánya okán nem alakult ki egységes vilásképe, esz- 75
merendzere, teoretikusan is megragadható szellemi karaktere. Paradox módon az értékdefiníció hiánya szavatolta szüntelen értékességét.

Vajon a költészet modern kori térhódításaiból a *Mozgó Világ* mennyit érzékelt, mennyiben tekintette azt értékek, és legkivált a maga térnyerése folyamatában figyelme kiterjedt-e a költészetben zajló folyamatokra?

A versrovat egészét tekintve: elenyésző mértékben. Az első, 1975-1980 közötti, kéthavi megjelenés időszakában a publikálás elsődleges szempontja a nyilvános értékmegerősítés, a seregszemle (Zalán szavával: *seregszámla*) volt. Ez a – fiatal nemzedéki – költészet a magatartásban kereste identitását, és versnyelvét a metafora uralta. A metafora, a magyar költészeti hagyomány egyik legmarkánsabb és legszívósabb eleme, a szavak és szószervezetek *eo ipso* vizuális tartalmait hasznosítja a jelentésképzés folyamatában. A mondat kényyszerű és okszerű linearitását: az optimális 'egyetlen jelentés' felé törekvést szakítja meg és tágítja ki érzékileg befogadható képpé. A metafora az *itt-létet*, a *valahol-lét* valamilyen *állapotát* teszi átélhetővé, s a hozzá rendelhető viszonyokat rendezi – elsődlegesen érzelmi, tágabb horizonton etikai – struktúrákba. A metaforikus költészet kiváló közösségteremtő, még ha ez a 'szövevség' éppen érzelmi karaktere folytán sérülékeny is.

A *Mozgó Világ* – nem manifesztált, de kifejezett – programja a Veress Miklós nevével fémjelzett négy évben éppen ez, a közösségteremtés volt. Amibe „belefért” a metaforától el-eltávolodó költői magatartások felmutatása, közösségibe integrálása is.

Az 1976. év 3. számában jelenik meg Szkárosi Endre *Részletek a domoszlói prépost vallásos korszakából* című versciklusának *extázis*-részlete. A nyomtatott oldalakon a vizualitásnak mindössze annyi szerep jut, hogy kora konvencionális kötött formáit az áradó szabadvers, a rétori hevület, az ön-vizsgálat trópusaival cseréli le. A következmények felől szemlélve: a sound poetry, Szkárosi költészetének későbbi bázisműfaja mutatkozik meg a prépost monológjában.

Ugyanebben a számban közli a lap Temesi Ferenc *Keresztrejtvény, avagy hátha így is elolvassátok* című novelláját. A szöveg egy kitöltetlen keresztrejtvény-szelvény képével nyit. Annak kitöltése után juthat az olvasó a novella birtokába, illetve még akkor sem; *MEGFJEJTÉS: A megfejtett összes vízszintes megfejtése* – a mű zárómondata, függelékben. A szöveg, melyet valóban

olvasásra kínál föl, a meghatározásokban található. Ám minden egyes definíció praktikusán érthetetlen, noha a mondatok grammatikai értelemben rendezettek; a meghatározásoknak nincsen megoldása. Egyetlen egynek sincs. A szövegértésbe fektetett munka nem térül meg, az olvasó sem-
76 minek sem jut a birtokába. Az üres mezőkbe nem kerülhetnek megfejtések, ekként a végső enigma örökös rejtély marad. A nyelv esendő, a közlés esetleges, és semmilyen pontosítás nem vezet jelentéshez. A novella *egésze* mégis létrehozza a maga jelentését: a szöveg értelme az értelem *keresésében*, a jelentés birtokba vételéért folyó szüntelen küzdelemben van. (Madách-inkarnáció egy posztmodern textusban!)

Az 1978. évfolyamban több példát is találunk a szó-kép konstellációk jelenlétére. A hangzóvers, a fónikus költészet két Szilágyi Ákos-opusban mutatja meg magát: a nyomtatott szöveg *képe* egyként szolgál töredék információkkal annak *tartalmát* illetően, és működik partitúraként az előadáshoz.

Zelei Miklós *Sarkadi* című verse a klasszikus betűpiramis-sémára épül: a szöveg elolvasása tölti föl tartalommal a gúlát. De a jelentést a kép és a szöveg működésének ellentétes iránya teremti meg; a kúp mint nyíl felfelé, a távozás irányába mutat, a szöveg ebben az irányban erőteljesen keskenyedik, a betűk vékonyodnak – az eltűnés, a semmiben/égben való feloldódás képzeteként. A textus viszont lefelé épül, a *TÁVOZOTT* szó a piramis talpazatát alkotja. A képvers paradoxon: a távozás a művész létében *a jelek szerint* a maradás/itt-maradás/megmaradás fundamentuma.

Itt kell említést tenni, mert később már nem lesz rá lehetőség, a képzőművészet rovat, nevezetesen Szabados Árpád szerkesztői gyakorlatának egyik lényeges eleméről: a szöveg és a kép grafikai összekapcsolásáról. Ennek egyik markáns példája volt a júniusi számban megjelent képregény, fe Luggossy László és Wahorn András közös munkája.

Az évfolyam legszebb darabja Csajka Gábor Cyprián *Három képvers az Akhilleusz-sorozatból* című triptichonja. Mindhárom alkotóeleme önmagában is teljes értékű. A bal oldali 'tábla' a minden kezdetet jelző A-mező sérülését és lehetséges kiegészülését mutatja egy köztjes jel, a *h* beillesztésével. A mellékel nem szervesül a rendszerbe, annak perifériáján kap helyet, de az esély az együttes jel-, tehát jelentésképzésre megvalósul. A középső tábla a rendszerbe illeszkedés esélyét, mi több, szerkezetét mutatja. A *h* belép az A terébe. A kiegészülés, mint megvalósítható eljárás revelatív: a folyamat iránya és eredménye teljesség-élményt ígér – a sötét a világosba, az egyedül-való a közös valóba lép át, balról jobbra, a lent-ből a fent-be (Platon-inkarnáció).

A szöveget az agy felépíti, betűről betűre, s rendszert találván a jel-sorban, jelentést tulajdonít a mondatnak. A képet a szem letapogatja, a keresés iránya, ritmusa önkényes – a jelentés a letapogatott jelekhez társítható rendszerben képződik, és ellenáll az 'egyetlen jelentés' kényszerének. Ha a

Részletek a domoszlói prépost vallásos korszakából

extázis

Szívszegező szembenzés üt kést gyáva hátunkba, míg trópusokon
torzpofa vigyorít a véletlen hősré.
Csavargó, ámulj e világ csodáin, magad is hidd, hogy nem egy
nap az, de ezer év,
szeged verj sugaras koponyánkba, átkozd el egekbe szemérmetlen
szentséggel tárulkozó teoretikus műszempillánkat.

A szemfényvesztés nem tűr bűnöket.
A szemfényvesztés nem tűr tévelygést.
A szemfényvesztés üres szemével a mélybe tekint.
A szemfényvesztés süket fülével csendre int.
A szemfényvesztés anyagi szódat felkarolja.
A szemfényvesztés kioltott szemed világot agyadba lövell.
A szemfényvesztés leplezi magát.
A szemfényvesztés leplezi magát.
A szemfényvesztés felhasítja a lovak szügyét,
s az éhező világnak koponyájukon mesterkézzel ejtett halálos
lucakat mutat fel.

lucakat mutat fel.

VÍZSZINTES :

1. Az altestet fedő férfi fehérművel megegyező nyelvi helyzetben az emberi száj külső, piros szélének csücsörítésével képzett, nem sokáig magányos hangzó; haladóknak: átlátszatlan, kalapálható, hőt és elektromosságot jól vezető elemből készült dobozba, esetenként széles szájú, homok, mészkő, szóda megolvasztott keverékből gyártott rideg, átlátszó anyagú alkalmazhatóságra való zárásal tartósított agyú zeneszerzőknek az objektív világot visszatükröző működésében a *t* és *sz* hang bizonyos tulajdonságait egyesítő affrikáta hétfokú hangsorának (mely sornak egyébként 3. és 4., valamint 7. és 8. hangja közt félhangnyi távolság van) hatodik, tanya körüli birtokrésze. 2. Magunk minden oldalán mintegy kört alkotva magasabbá tévessel oltalmul emelt építmény, melyen fél halálformán át munkálkodunk, hogy aztán a másik felében megpróbáljunk átmászni rajta. 5. -on, -en, -ön, -n, -ra, -re, -nál, -nél, -ről, -ről, -hoz, -hez, -höz, valamin, valami mellett, után, tovább, iránt, alatt régi alnémet dialektus kelta, latin, skandináv, normann-francia stb. hatások alatt igencsak megerősödött mai fejleményében. 6. Valaminek az eltérő voltát számalmas igyekezettel kifejezni szándékozó szó, ami valójában éppen olyan. 9. Nem háziasított; a talaj, a víz és a levegő szervesen anyagaival táplálkozó, ezeket szerves vegyületekké átalakító, rendszerint helyhez kötött; vagy részben az előbbivel, valamint társaival táplálkozó, idegrendszerrel, mozgás- és érzékszervekkel rendelkező; avagy mindkét előbbivel táplálkozó, az utóbbiak közül az ún. „második jelzőrendszer” kialakítása miatt kitaszított (s ezt pótlásként ügyesen felhasználó) gumós zápfogú, csökevényes szervű élőlény, vagy festő. 10. A győzteseknek osztott szabványos kantonlapokból álló játék- és kínzóeszközök; kezdőknek: pincében boros- vagy söröshordó elgurulását egyforma flegmával megakadályozó gerenda, fa. 13. Győzelmi illúzióit tartósító jelvényei, az általa elejtett – különböző pecsétetek által már előzőleg engedélyezett – felhajtott vadak testének kikészített részei, halk gúnynal

kép nyelvi jelekből formálódik, ez a két folyamat egymást kiegészítve (komplementer) zajlik; a letapogató elme egyszersmind olvas is, mi több, az olvasást *hallja* is. Az első táblán AAAAh a hangzás, a középsőn pedig HAAAA.

78 Az első hangzat inkább érzelmi hatást kelt (meglepődés, ráismerés), a második inkább értelmi viszonyt teremt: ha. *Ha* kiegészül, *ha* belép, *ha* felmegy, *ha* átlényegül...

A harmadik, a jobb oldali tábla emberi korpusz sziluettjét rejti, sötét és világos, amorf és figuratív, de alakot legalább is sejtető közegben. A vonatkozási rendszerek átkerülnek a másik két tábláról ide, ám nem nyilvánvaló sémát alkotva, hanem a folyamat harmadik fázisaként, rejtve. A koordináta-rendszer felismerhető, középpontja egyben test a középpontja is. A bal alsó részlet magában hordja a korábbiak látványát, a jobb felső pedig a betűk vonalait is megidézi. De már semmi sem olvasható. Csak az *A* fedezhető fel a képegész szerkezetében, és nem a függőleges-vízszintes, hanem a diagonális vektorok mentén. Az emberalak organikus jelei a virtuális *A* csúcsa felé törekszenek, és abban a szektorban helyezkednek el, amely korábban semmiféle jelet sem hordozott.

Csajka Gábor Cyprián korábban volt grafikus, mint költő – a Vajda Lajos Stúdió alapítói között tartják számon. Képverseiben, köztük az itt láthatón is, a nyelvi térképzés lehetőségeinek kutatását a képépítés eljárásaival egyeztetette, ekként a két rendszerelem közös érzéki/értelmi teret képez. Ez valódi formaújítás, amely azonban rejtve maradt a *Mozgó Világ* versközegében.

A korábban a nyelvkritikus költészettel kapcsolatban említett Ferencz Győző 1979 áprilisában közli két, a mi értelmezésünk szerint konkrét versét, az *a-t* és a *Valami a ...-ról* címűt. A kihagyás-technikával, illetve a szintagmákra bontás eljárásával alkotott versek valódi nyelvhatár-analízisre készítenek az „olvasót”. Az *a* esélyt kínál a valódi tartalomépítésre, nagyságrendekkel többet, mint a korábban idézett Temesi-novella. Hiszen a betűhelyeket jelölő vonalak szinte hiba nélkül kiegészíthetők, és a kis-rendszer játékeret is ad a szavak kiválasztásához. A címsorba egy *a*-val kezdődő négy betűs szót könnyen lehet találni, s hogy minek az árnyékában, ahhoz is van bőven szótári kínálat. A gond akkor következik be, amikor a —*dögél*ni csonkot próbáljuk kiegészíteni. Ide illeszkedő három, szójelentést generáló betű ugyanis nem létezik. Az idill, amit már-már megalkottunk, végtére elérhetetlenné válik.

A *Valami a ...-ról* következtelen, önkényesnek tetsző szótagolásai esetleges szójelentéseket, szószervezeteket takarnak ki, az elsődleges jelentéshez másodlagosakat, illetve töredékeket kapcsolva. Abban azonban következetes a „sorvezetés”, hogy új szemantikai elemet nem épít bele a meglévő szóalakba. Kivéve a negyedik sort, ahol a *neurose* szót egy *e* közbeiktatásával a *neue rose* jelentéstartományába irányítja át. A neurózis-képzet/érzet/tartalom megmarad a maga teljes súlyával, de az ártatlan *játék a rózsával* old egy keveset az alapszó teremtette feszültségen.

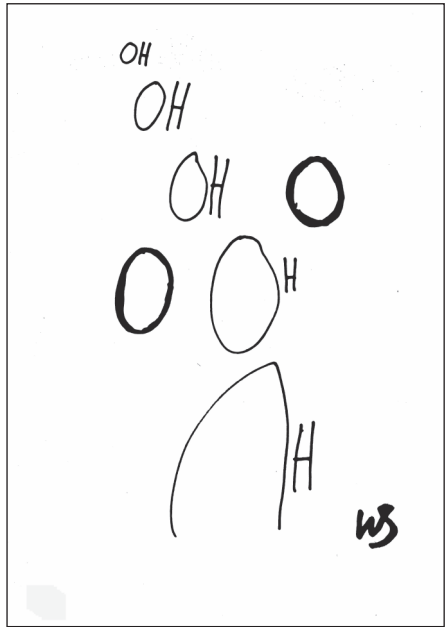
BUMM

1979 – az év, amikor a költészet és vizualitás viszonyában robusztus változás következett be a *Mozgó Világ* versterében. A januári számban megjelenik Zalán Tibor *Ének a napon felejtett hintalóért* című verse – 18 nyomtatott oldalon. Megjegyzést érdemel, hogy közvetlenül előtte olvasható 79 Moldován Domokos rövid beszámolója a One World Poetry néven megrendezett amszterdami nemzetközi költőtálalkozóról (1978. szeptember 11-16.) és a cikkhez mellékelt kisantológia, benne Dedinszky Erika szótárversével (*Litánia a nőkhöz*) és egy, a konkrét költészet alapkészletébe tartozó lélegző szótagverssel (Franco Beltrametti: *Sonettoh ah*).

A közléssel a lap elkötelezte magát a formaújítás radikalizmusa mellett, egyszersmind annak irányát is kijelölte a Kassák Lajos-i hagyomány folytatásában és átértelmezésében. Hangsúlyozom: nem a *Világanyám* és a konstruktivista képarchitektúrák Kassákja, hanem az aktivizmus expresszionista/futurista ideálja oldalán. A vers erejéhez nem fér kétség, legfőbb értéke is ebben: a megszólalás dinamikájában rejlik. Zalán elhatárolódása („*hetvenöt éve született Kassák Lajos / akihez semmi közöm*”) a mégis-megerősítés vágyából fakad, hiszen a szöveg az energiáját abból a képi/nyelvi struktúrából nyeri, melyet *A ló...* teremtett meg a hazai költészetben és képviselt jószerivel egyedül (a magyar avantgárdból senki nem élte túl harminc év feledésdiktatúráját). Mégis eredeti, minden értelemben nagy formátumú kompozíció született, és folytatható hagyomány teremtődött Zalán keze nyomán.

A lényeges újítás – még az eredeti Kassákhoz képest is – a *szöveg mint terep* felfogása, megjelenítése, működésének modellálása. A textusban való közlekedés olyan, mintha váratlan akadályokkal teli, egyenetlen, törmelékes tájon próbálnánk haladni, miközben elemi érdekünk volna, hogy átéljük a vidék mégis-szépségét, és halljuk/értjük a 'rétor' szavait. (Aligha ötlük fel bennünk, hogy a *Sztalker*, Tarkovszkij terep-filmje is 1979-ben kerül közönség elé; Zalán *Éneke* Tarkovszkijjal egyidejűleg jeleníti meg a sorskeresés emberi-alkotói kényszerét.) Zalán a további két *Ének*ben ezt a szövegépítő eljárást a tűréshatárig fokozza (*Ének pohárért*, *Mozgó Világ*, 1982. 3.; *Ének hajnali napért*, in: *Opus N3.: Koga*, Magvető, 1984).

Tanulságos, hogy Szabados Árpád Bukta Imrét kérte föl, hogy grafikával reflektáljon a Zalán-versre, és ezeket a lapokat egybefűzte a szöveggel. Az eredmény lenyűgöző volt. A verstér a rajzokon kinyílt, levegőt kapott, noha a zaklatottság, fenyegetettség érzetét egy pillanatra sem enyhítette. A pohárért írott énekhez már nem volt semmi sem társítható; Zalán a maga beavatkozásaival, távolító, idegenítő gesztusaival nem adott alkalmat az együtt járásra senkivel.

Zelei Miklós

Sarkadi

A
HO
MOK
ORA
JARA
SALAL
MEG
EGYEZO
IRANYBAN
TANOSOT

A 'hosszúvers' mint kezdeményezés a *Mozgó Világ*ban Zalán folyamatos jelenlétén túl három szerző révén folytatódik: 1980 márciusában jelenik meg Kemenczky Judit *LEVÉL RIESEN-RAND óriáskerék ÚRNAK SORSMINTÁVAL* című költeménye, melyhez az *intro* maga az sorskerék: klasszikus konkrét vers, mely a szövegegységek súlyánál fogva, és az ellentétes irányú 81 olvasatok hatásának következtében valóban képes a folytonos átfordulásra, forgásra.

A folytatásra két év múltán kerülhet sor. Géczy János – akinek *Vadnancsok* versciklusáról már esett szó – 1982 novemberében teszi közzé *Episztola kétkben Kálnoky Lászlónak* című nagy formátumú opusát. Ennek különlegessége nem a vizuális megformálásban van (ez kimerül néhány ikon, valamint egy tér-idő ábra alkalmazásában), hanem a mintaválasztásban; Kálnoky költészete a tárgyiasság poétikáját helyezi középpontba, és ez a korszak irodalmában – az *Újhold*-hagyomány lapangása okán is – kívül rekedt a kánonokon. Géczy ehhez a poétikához társul: Tolnai Ottó, Orbán Ottó, Tandori Dezső, Oravecz Imre vonatkozási rendszerébe lép be.

Tóth Lászlót sem lehet szorosan a zaláni hosszúvers folytatói közé sorolni, annál is inkább, mert az 1983 júliusában publikált *Innen és túl* műfajaként a monodramát jelöli meg. Ám ezzel az erővel Zalán versei is lehetnek volna monodramák; az *Innen és túl* nyelve zaklatott és sok szólamú, javarészt erősen tömörített versbeszéd. A képhez a szöveg tipográfiája kapcsolja, mely – a korábban említett Szilágyi Ákos-versekhez hasonlóan – partitúraként is szolgálhat egy előadáshoz.

Látni való, hogy a nagy BUMMM, a *Hintaló* megjelenése a *Mozgó Világ* költészetfelfogásán nyomot hagyott, ám ez a neoavantgárd, poszt-futurista szövegvers magán Zalán Tiboron kívül kevés követőre talált; a trológia elkészülte után ő maga is kilép a műfajból. (Meg kell említeni, hogy a 'hosszúvers', mint műfajjelölő fogalom korábban sem volt ismeretlen a magyar költészetben – az ötvenes években Juhász Ferenc és Nagy László alkalmazta ezt a nagy ívű, elbeszélő és felfokozottan érzéki formát. Annak az avantgárdhoz – a szürrealizmus kivételével – nem voltak természetes kapcsolódási pontjai, alakiak pedig végképp nem. Baka István – például a *Háborús téli éjszakával* – ezt a hagyományt folytatja.)

Vajon máshol mutatkozott-e az utolsó években olyan kezdeményezés, jelentek-e meg új attitűdök a folyóirat vers- vagy szövegpublikáció között, amelyek legalább kiegészíthetik az eddig felrajzolt képet? Igen, és ezek a készülődés, a műfaji térhódítás további jeleit hordozzák.

1982 augusztusában a Nyílt tér rovatban Szabados Árpád közzé tette Nagy Pál két objektjét (munkacímük legyen talán *fort-issim-oh*), ezáltal a párizsi *Magyar Műhely* egyik alapító szerkesztője a *Mozgó Világ* szerzői közé

lépett. A mű valójában tárgyvers, lírai objekt, melynek fel-felbukkanó hagyománya a századelő avantgárdjától mindmáig jelen van (ittthon kevésbé, a világban igen jól ismert képviselője a cseh Jiří Kolář, aki a prágai Experimentální poezije csoport tagjaként jelentős konkrét költészeti életművet 82 is alkotott). A szöveg és a tér kapcsolatát a szövegnek a *konkrét tárgyhoz kötődése* teremti meg és állandósítja. Ekként a sokszorosítás mint a szöveglét eternitása elvész ugyan, viszonzásul az objekt a verset műtárggyá lényegíti át.

1983-ban tovább tágul a tér: Molnár Katalin képversei a vizuális költészet rétegzettségét, teljesség iránti igényét bizonyítják, s azt, hogy a vizuális líra önálló műnemként is releváns (MV 1983. 1.). A *Határokról* két közlekedési tábla (*Állj, elsőbbségadás kötelező; Behajrtani tilos*) kontaminációja, és a piros (tiltás) szín átlényegítéséből (fekete: vég), a szövegnek a tiltással való azonosításából építkeznek. „Nem volt szó” – az ismétlődés monotóniája mágikussá, hártás-érvényűvé teszi a mégoly rövid, de soha véget nem érő szövegmondást. A szavakat felírója, 'róvója' a fekete tábla által jelzett *veszély* és az olvasó *valósága* közé helyezi. Mintha a létezés elvesztése előtti utolsó, kétségbeesett mozdulatot látnánk, hangot hallanánk. A *Magányügy* egy asztalkendő, egy kispárna és egy szalvéta egymásra vetített rétegeiből formál egészet, majd mindezt még felülírja egy levél- vagy naplóbejegyzéssel. A szöveg nyers, amorf fájdalma 'átvérzi' a melegséget, ott-honosságot sugalló textúrát – vagy éppen ráterül az emlékeivel küzdő ember arcára, a miénkre...

Júliusban pedig megjelenik kilenc rajz Weöres Sándor *Kézírástól* könyvéből Várnagy Ildikó motívumelemző esszéjével társítva. A rajzok (Tandori skicseihez hasonlóan) valójában versek, Weöres költészetének autentikus részei. Miként a *Képzelt város* – szöveg voltával egyetemben – rajz is volt, ezek a firkák költemények. Olvasatuk van, s úgy épülnek föl a képzetekhez/ábrákhoz társított szavakból, mint a vers. Az *Oh* egy bohócsapkás(?), varázslósüveges(?) fejet formáz, aki éppen az önmagát összerakó szót, az *Oh*-t ejti ki. A csodálkozás, a vágyakozás leheletnyi szavát, amely éppen a kimondás során „lecsúszik” a papírról, megsérül, eltörik – ekként az *Oh*-ból *Ah* válik. Semmicske, jelentéktelen eltérés, de talán érzékelteti a különbséget, ami a vágyakozás és a csalódás között remeg.

Ha mindehhez hozzárendeljük az utolsó évfolyamok egyéb publikációit (anélkül, hogy ezúttal figyelembe vennénk a vizualitást mint rendező elvet), akkor a szerzők között Határ Győzött, Lábass Endrét, Háy Ágneszt, a cikk kezdetén felidézett Fábrián-tanulmányt és a 70 éves Ottlik Gézáttal közzöntő írók egész sorát találjuk. Mindebből talán kitétszik: a 80-as évek végére a *Mozgó Világ*, irodalomszemlélete alakulásában, a költői műnemek és műfajok teljes szélességében és mélységében átéli az újra-értelmezés

szükségességét, kijelöli a térfoglalás irányait, megteremti a kritikai-teoretikus értelmezés szerzőbázisát és tékáját. Kiküzdi tehát az újrakezdés jogát. És akkor: VÉGE.

(Valami vinne, lökne messze innen,
de valami vissza- s fogva tart.

Itt a reggel.

Ébrednek az ősök is.

Mozdulnak rejtekükből.

Nyújtózkodnak, ropognak zsisbadt
tagjaik.

Szemgödörükből

kimossák a sarat,

tiszta ruhát öltenek.

Egyik ősócskét a szíve ölte meg,

másik ősócskét tüdeje ölte meg.

Harmadik ősócske lángban elége',

negyediket megölte a veséje.

Ötödik ősócske kódorgott sokat,

hatodik elkártyázott három lovat.

Hetedik bort ivott, ne keresd okát,

nyolcadik megölte három asszonyát.

Kilencediket a mája ölte meg,

enkézzel hurkolt kötél a tizediket.

Tizenegyediknek agya bomlott meg,

golyó érte a tizenkettediket.

Indulnak

talpig fehérben,

gyászban.

Orgonakék ég lángol,

papsajt izzik s folyóka,

valami vinne, lökne messze innen,

de valami vissza- s fogva tart.)

← szóval itt a reggel látod itt van itt van meg
int kimegyek az erkélyre hogy a virágtartóból három sz
ál zöld rózsát szakítsak ám az erkélyemen nincs is virág
tartó

ELSŐ SZÁL ZÖLD RÓZSA: *Viszlek az egekbe*

← s az erkélyemen levő virágtartóban nincsen is virág

MÁSODIK SZÁL ZÖLD RÓZSA: *Kisérlek tisztító*

tüzekbe

← m
ondom egyetlen szál virág sincs benne →

HARMADIK SZÁL ZÖLD RÓZSA: *Üzlek a poklokba*

← sőt megesh

et hogy Zöld rózsza nincs De lehet hogy van ahol van épp
ezért az erkélyemen is lehetne ha volna erkélyem ha vol
na ajtóm ami a nincs-erkélyre nyílna ha volna szobám a
melyből a nincs-erkélyre vezető ajtó nyílna ha lenne laká
som amelyben volna egy szoba s a szobában egy ajtó me
ly a nincs-erkélyre nyílna ahol nem nyílik nem nyílik s
emmiféle virág főleg három szál zöld rózsza nem SI LA LU